

הרצל ובלפור חקק

גילוי וכיסוי: לשון השירה ורֶטט הזהות

עיון מחודש במסתו של חיים נחמן ביאליק 'גילוי וכיסוי בלשון'

המסה "גילוי וכיסוי בלשון" פורשת זירה ציורית ומציגה תמונות מתוך מחזה שמספר עלינו. הרי לנו בימת חיים, זירת מאבק, תהפוכות במציאות המשתנה, בסחרחרת הזמנים. ממרחק הזמן, זהו אותו משורר שהיטלטל בדרכים, ובצוק העתים בא לבקש כיצד לבטא את משבר נודדיו, ולהביע את לבטיו באותו מסלול של נעים ונדים.

נדחי הזהות מהדהדים ברקע. בימי מלחמת העולם הראשונה כשבני עמים שונים מיטלטלים במאבקים, קם ביאליק לכתוב על נשמות מתרוצצות, מבקשות מבע. הוא וחבריו עזבו בתי מדרש. ההליכה על גשרים במשל על הגילוי וכיסוי בלשון היא בעינינו משל על אובדי זהות שנודדים.

ביאליק ייחל להתחדשות תרבותית. חבריו משייבת וולוז'ין עדיין בלבן. בני הדור, נדמו בעיניו כגוזלים. חבריו היקרים עזבו דפי גמרא, יצאו מן הקן - וחלקם אבודים, נעים ונדים:

קַנְדָּ מְשֻׁלַח, גּוֹזְלֵיךְ נְעוּ נְצוּ

רְבִים אֶל-רְאֵשֵׁי הַצּוּרִים נִפְצוּ....

וּבְשָׂדוֹת אֲחֵרִים עוֹד רְבִים תּוֹעִים...

נססה לחפש במסה זו רמזים לאותה התחבטות בין בתים, בין זהויות.

גילוי וכיסוי בחיינו, בכתובה

האם יש במסה הישנה אלומת אור לחיינו החדשים? ככל שאנו קוראים אותה ושבים לכלל יצירתו, מפרפרת בלבנו השאלה: האם זו אכן רק מסה על המילים, ומיד מנקרת בנו שאלה נוספת: ואולי זו מסה על הגילוי והכיסוי בחיינו, בהליכתנו על גשרים מטים לנפול, בבואנו לבטא אותה שאיפה לעצב את זהותנו מחדש?

יש בתיאור הציורי שלו במסה, דרך להבין את השביל אל הפליאה, את התמיהה מול כוחן של מילים, מול שינויים העוברים עליהן, ואת העוצמה שמטלטלת אותנו אל אותו ים דממה שפולט סודות, אל מסתורי ההתכנסות בים של לבטים, בשתיקה. כך כתב במסה היפה שלו, המתגלה ומתפסה:

"הלשון לכל צירופיה אינה מכניסה אותנו כלל למחיצתם הפנימית, למהותם הגמורה של דברים, אלא אדרבה, היא עצמה חוצצת בפניהם. מחוץ למחיצת הלשון, מאחורי הפרגוד שלה, רוחו של האדם המעורטלת מקליפתה הדיבורית, אינה אלא תוהה ותוהה תמיד. אין אמר ואין דברים, אלא תהיה עולמית: "מה" נצחי קפוא על השפתיים.

באמת אין מקום אפילו לאותו "מה", שיש במשמעו כבר תקווה לתשובה, אבל מה יש שם? – "בלימה – בלום פה מלדבר".

במבט לאחור, רואים אנו שיש כאן לבטים של חיפוש חרך, לא רק חיפוש שבילי הבעה. לפנינו רעד של הסרת לוט והשתאות, רעד של גילוי טפח וכיסוי טפחים. לפנינו מסה שפורשת זרה ציורית, שמציגה תמונת מתוך מחזה שמספר עלינו. הרי לנו בימת חיים, זירת מאבק, תופסות במציאות המשתנה, בסתירות הזמנים. ממרחק זמן, אולי זה אותו משורר שהיטלטל בדרכים, ובצוק העתים יש בבקשתו להבין את סוד המילים, בקשה נוספת. משאלה חובקת חיים, חובקת עם, עם עולם.

הלב עוד זוכר אותו מתרפק על כנפי השכינה, עוזב ולא עוזב, יודע כי בסופו של יום כנפיה שבורות בשל הנטישה. והנה הגילוי והכיסוי: המתמיד שנותר כל חייו על הסף, עודו מבקש להבין את תכלית החיפוש, פשר ההתלבטות. המצב הנפשי ברגע של הליכה על גשר רופף מתואר להפליא במסה הזאת. התיאורים הציוריים יוצרים מחזה, הנה נשורת רקמה שכוללת חושים של 'תהום', 'חציצה', 'מה נצחי קפוא על השפתיים', החתירה 'למהותם של דברים'...הרי לנו ניסיון לברר צלם פנימי, להציג לעינינו התמודדות על פרשת דרכים.

מבט מרחיק ראות בצומתי דרכים

המסה מוליכה אותנו במשעולי סדנת כתיבה וביטוי, ולכאורה, כאשר הוא משווה פרוזה לשירה, יש העדפה של דרך אחת על חברתה: הפרוזה היא המצב, שיש בו התיישנות, שחיקה. קיפאון. אולי קיבעון...השירה מפעימה יותר. כותבי הפרוזה הולכים בשאננות על נהר קפוא, מקדמים בעיניהם, שאחיותם יציבה. לא כן המשוררים: הלשון השירית יש בה רטט, קשב לכל רחש, לכל השתנות. אותו משורר אובד דרך אולי ידע לכתוב מכתב לעתיד, מכתב לנפשנו היום. יש במשל הזה לא רק ניסיון להבין ביטוי והבעה ושירה, אלא מבט עמוק בצומתי דרכים, ניסיון לנסח קריאת כיוון להבנת המבוך אליו נקלעה נפשו, אליו נקלענו גם אנו בתהפוכות הימים. בין השיטין של משל הנהר והקרחונים אפשר לחוש: הנה היא כאדווה נרגשת, אותה נשמה מחפשת, אותה אמת שאינה נוטשת.

אלה אותן שאלות שלא יניחו לנו: אותו "מה" על השפתיים. ואנו, לאן נברח? האם נשכיל לצאת למסע בעקבות חיינו, לגלות מה הערכים האמיתיים בעינינו? האם נוכל להימלט מן התשובות המחכות לנו? האם נעדיף לקפוא על נהרות קרח רק כדי למחוק מחיינו חוויות תהומיות, שעיצבו אותנו בעבר? ומה נעשה מול הצעקה שתהדהד מולנו, שתשאל: לאן אתם, לאן פניכם מועדות?

פשר הנהר הקפוא והקרחונים הנמסים

עם שלם רחש בלבו של המשורר, עם מתלבט, נודד, כמוהו מהגר משפה לשפה, מגמרא לעולם אחר. בעיניו ראה אותם בני עם רוטטים, נלבטים וצופים בשרטון הצף, בתהומות ובמשפריים, בפחדים מתחת ל"קשקשי השריון". דבריו של המשורר דיברו אל לב בני עמו אז בהוויה השברירית שבה חיו, ואכן כך - - דבריו מדברים אלינו היום. מחפשים אותנו ממרחקים...ביאליק כתב גם לדורנו, כמחבר פרקי אבות למתחבטים, והוא פונה אליהם - ונאמר זאת בלשון רבים: דעו לאן אתם הולכים.



ביאליק - עיבוד גרפי: ח"נ

המסע הזה מחפש קרובי משפחה. דבר המשורר
מהבהב במנקרת הזמן כצו ללבבות לחפש אותם
אוצרות עתיקים, שחבויים בקרקע הפנימית של
זהותנו. בין חרכי התריס הנה האור הכבה ונדלק.
יש בתנודות האלה סמל לאותו רטט שלא חלף:

המשורר היטיב כסימוגרף לקלוט שינויים, אלה אותן רעידות בחייו, בחיי חבריו או. עיניו אל חייו
שלנו: אותן רעידות מתכתבות עם טלטלות חייו היום, זו אותה חוויה. אותה התנסות. כותב המשורר:
"כי לא יראני האדם חזי, אמר התהו...וכל דיבור, כל נדנוד של דיבור הוא כיסוי..."

הגילוי והכיסוי בלשון הם דרך ביטוי לחוש את החוויה הזו. באמצעות השפה העברית והיצירה
העברית לאורך דורות יש דרך לטלטל את הכפלים החשמליים הישנים. כוחם לא פג, הם חוצים
עדיין את הקרקע לאורכה, נחבאים בשקט במסתרים. ואל נשכח. בכל רגע יכולים הם לזעזע את
המציאות כולה. לחדש את הניצוצות, להסעיר את הרוח הצמאה, המבקשת מזור, תוכן, משען.
הלבבות אז והלבבות היום ביקשו ומבקשים אותו מרפא: דרך עשירה להתחדש.

פתיחת חלונות, אוהל מועד חדש

כמי שעמד על הסף, בין הבתים, שוררה נפשו על פתיחת חלונות. שובה לב הביטוי הזה
בשירו על 'סף בית המדרש' מ-1893. ההליכה על הקרחונים הנמסים היא סוג של מסע
רוחני, עמידה בטלטלה, והלב של מבקשי התהומות מתחשל, לומד, מעשיר. לבם אינו
מבקש עוד קיפאון, ובתוכם פועם לבו של המשורר המבקש לקרוע חלונות. לא מדובר על
חילון, אלא על חלון. כך שר המשורר בשירו 'על סף בית המדרש': "וּבְרַפְאֵי אֶת-מִקְדָּשׁ
יְיָ הַהָרוּס/ אֲרַחֲבֶיהָ יְרִיעוֹתָיו וְאֶקְרַע לוֹ חִלּוֹנִים".

דברו של ביאליק רוטט ונודד מעבר לגשרים, מעבר ללוחות השבורים, מעבר לנדודי הלבבות.
בין גילוי לכיסוי, מהבהב לעיניו אותו אור שלא יכבה לעולם. זה האתגר שלנו להתחבר,
להתנסות, לא לקפוא, לשאוב כוח מנדודי הלב, לדלות זוהר מתהומות החיים ההם.